

X 268.824

SUUM CUIQUE

*Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter
60. születésnapja tiszteletére*

*Szerkesztette:
Fejes Zsuzsanna
Török Bernát*

Pólay Elemér Alapítvány
Szeged, 2016

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001232830

Sorozatszerkesztő:

Balogh Elemér

egyetemi tanár

X

268824

© Ádám Antal, 2016
© Badó Attila, 2016
© Balogh Elemér, 2016
© Bihari Mihály, 2016
© Bitskey Botond, 2016
© Bragyova András, 2016
© Buquicchio, Gianni, 2016
© Cs. Kiss Lajos, 2016
© Csink Lóránt, 2016
© Darák Péter, 2016
© Dienes-Oehm Egon, 2016
© Fábián György, 2016
© Fejes Zsuzsanna, 2016
© Frivaldszky János, 2016
© Granata-Menghini, Simona, 2016
© Hajdú József, 2016
© Hoffmann-Riem, Wolfgang, 2016
© Holló András, 2016
© Homoki-Nagy Mária, 2016
© Jakab Éva, 2016
© Karácsony András, 2016
© Klicsu László, 2016
© Kovács László Imre, 2016
© Kovács Péter, 2016
© Kukorelli István, 2016
© Lenkovics Barnabás, 2016

© Lévay Miklós, 2016
© Löffler Tibor, 2016
© Martonyi János, 2016
© Nagy Ferenc, 2016
© Nagy Zsolt, 2016
© Pokol Béla, 2016
© Révész Béla, 2016
© Schanda Balázs, 2016
© Sólyom László, 2016
© Sonnevend Pál, 2016
© Soós Edit, 2016
© Stumpf István, 2016
© Suchocka, Hanna, 2016
© Sulyok Tamás, 2016
© Szabó Imre, 2016
© Szabó Máté, 2016
© Szilágyi Péter, 2016
© Szmodis Jenő, 2016
© Takács Péter, 2016
© Tanchev, Evgeni, 2016
© Török Bernát, 2016
© Trócsányi László, 2016
© Tuori, Kaarlo, 2016
© Varga Zs. András, 2016
© Zsidai Ágnes, 2016

Felelős kiadó:

Hajdú József dékán, a Pólay Elemér Alapítvány kuratóriumának elnöke
Készült a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. nyomdájában.

ISSN 1786-352X

ISBN 978-615-5411-35-9

TARTALOM

Köszöntő

Trócsányi László: A párhuzamosok az életben találkoznak – Ajánlás a Paczolay Péter hatvanadik születésnapjára kiadott emlékkötethez	11
Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetemen eltöltött évekből	15
Bihari Mihály: Hatalom és legitimitás. Guglielmo Ferrero hatása Bibó gondolkodására	17
Cs. Kiss Lajos: Horváth Barna Austin-kritikája	29
Frivaldszky János: A jogrendszerek versenye és a jogmegkerülés a természetjog, az igazságosság és a közjó mérlegén	60
Karácsony András: A közösség politikai teológiája: Taubes – Schmitt	91
Kukorelli István: Az új Alaptörvény államfilozófiája	103
Pokol Béla: Jogkoncepció-ütköztetés. Gondolatok Szabó Miklós új könyve kapcsán	109
Stumpf István: Kormányzati mozgástér az új alkotmányos szerkezetben	128
Szabó Máté: Kína árnyéka? Politikai konfliktus, tiltakozás, alkotmányos dilemmák Tajvanon	144
Szilágyi Péter: Az alkotmánybíráskodás jogalkotásra gyakorolt hatásának vázlata és vizsgálatának jog- és állambölcseleti előkérdései	160
Szmodis Jenő: Néhány jogalkotásra vonatkozó jogelvről mint az alkotmánybíráskodás mércéjéről	189
Takács Péter: A félbehagyott 'jogtudomány'. Raffaello freskója a Stanza della Segnatura-ban	204
Zsidai Ágnes: Ex nihilo nihil fit. A politikai és a jog racionalizálódási folyamata mint a 'diktatúrából való átmenet' előfeltétele	221
Tanulmányok a Szegedi Tudományegyetemen eltöltött évekből	237
Badó Attila: Politika és szakmaiság a német bírák kiválasztásánál	239
Balogh Elemér: Törvényhatósági észrevételek. Adalékok az 1830. évi büntetőjogi operátumot érintő vármegyei véleményezésekhez	251
Fábián György: A választási rendszerváltozások elmélete és gyakorlata	262
Fejes Zsuzsanna: Az állam jóságának eszmetörténeti jelentésváltozásai az államfejlődésben	277
Hajdú, József: Protection of pregnant employees in Hungary, with special regard to the termination of employment	292
Homoki-Nagy Mária: A magánjogi kodifikáció mint alkotmányos feladat	305
Jakab Éva: Utólagos normakontroll jogtörténeti perspektívából	320
Kovács László Imre: Az új magyar választási rendszer alapvonásai	332

Löffler Tibor: Delegitimációs háború Magyarországon 2002 és 2010 között	344
Martonyi János: Identitás és geopolitika	358
Nagy Ferenc: Megjegyzések a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről	382
Nagy Zsolt: Rendszerek a jogszociológiában	393
Révész Béla: Politikai tisztogatások a Rákosi-időszak igazságszolgáltatási apparátusában	413
Soós Edit: A kormányzás új lehetőségei az Európai Unióban	426
Szabó Imre: Útban egy új Polgári Perrendtartás felé	442
 Tanulmányok az Alkotmánybíróságon és a Köztársasági Elnöki Hivatalban eltöltött évekből	453
Ádám Antal: A posztmodernitásról és a posztdemokráciáról	455
Bitskey Botond: Az Alkotmánybíróság ügy-nyilvánosságának fejlesztése	468
Bragyova András: Szólásszabadság és sajtószabadság az internetes kommentek példáján	473
Csink Lóránt: Az önkormányzati adóhatóság teljhatalma, avagy a települési adó alkotmányellenessége	491
Darák, Péter: The change of the concept of property – trends and novelties	504
Dienes-Oehm Egon: Európa egységesülésének folyamata jogi nézőpontból	513
Holló András: Alkotmány – Alkotmányozó hatalom – Alkotmánybíróság	530
Klicsu László: Kinek a nevében?	540
Kovács Péter: A strasbourgi joggyakorlat fordulatai és az Alkotmánybíróság: a meglepetés ritka, de bevállalható és bevállalandó kockázata	549
Lenkovics Barnabás: Javak globális újraelosztása	572
Lévay Miklós: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről, különös tekintettel az emberi jogi szempontokra	587
Schanda Balázs: Az állam és egyház viszonyának európai modelljei	607
Sólyom László: Az Alaptörvény díszkiadása	620
Sonnevend, Pál: International Law, European Law and the National Constitution – the Different Roles of Multilevel Constitutionalism in Preserving Common Constitutional Values	642
Sulyok Tamás: Alkotmánybíráskodás az Alaptörvény védelmében	660
Török Bernát: Alkotmányjogi tesztek hálójában. A sajtószabadság esete a tőkepiaccal	671
Varga, Zs. András: Lustration: the experience of Hungary	685
 Tanulmányok a Velencei Bizottságban eltöltött évekből	691
Buquicchio, Gianni – Granata-Menghini, Simona: The Venice Commission twenty-five years on challenge met bu new challenges ahead	693
Hoffmann-Riem, Wolfgang: Legal Protection Against State Surveillance of Telecommunications	708

Suchocka, Hanna: New constitutions and the process of amending them in Central and Eastern Europe – a 'post-transformation' effect?	725
Tanchev, Evgeni: Competing Hierarchies: Constitutional Supremacy versus Supranational Law Primacy	736
Tuori, Kaarlo: From Copenhagen to Venice	752

Köszöntő

A KORMÁNYZÁS ÚJ LEHETŐSÉGEI AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Soós Edit

habilitált egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem

Az Európai Unió alkotmányos fejlődése nem korlátozódik a nemzetállamok és az Unió szintjére. Az Európai Unió működéséről szóló Szerződés (továbbiakban: EUMSZ) megerősítette a szubnacionális kormányzatok jelentőségét az európai kormányzás rendszerében. Az EUMSZ 4. cikk (2) bekezdése szerint „Az Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is.”

Az Európaizáció hatására módosul a nemzeti és a szubnacionális szintek közötti viszonyrendszer, a kormányzás egyre komplexebbé válik, nő az önkormányzatok befolyása. A helyi és regionális önkormányzatok növekvő szerepét jelzi, hogy az Európai Unióban napjainkban közel 95 000 helyi és regionális önkormányzat rendelkezik jelentős hatáskörökkel, és segíti elő az európai demokrácia és polgárság érvényre juttatását olyan kulcsfontosságú ágazatokban, mint az oktatás, a környezetvédelem, a gazdaságfejlesztés, a területrendezés, a közlekedés, a közszolgáltatások és a szociálpolitika.¹

A helyi és regionális szintű kormányzás sokfélesége valódi értéket jelent az Unió számára. Az egyes országok önkormányzati rendszere sajátos felépítést mutat, nincs az Európai Unióban egységes modellje a közfeladatok ellátásának és a közszolgáltatások megszervezésének. Az alkotmányok többsége és a helyi önkormányzást szabályozó törvények elismerik a helyi önkormányzáshoz való jogot, mint alapjogot. A helyi önkormányzatok a közhatalom letéteményesei, a közszolgáltatások ellátói, a helyi és regionális szint feladat- és hatáskörében országonként eltérő a gyakorlat. Az EU tagállamaiban a hasonló méretek, történelmi tradíciók ellenére is eltérő önkormányzati rendszerek alakultak ki. A változások, sajátosságok kialakulásában meghatározó erővel bírnak az egyes országok politikai és közigazgatási hagyományai, gazdasági fej-

¹ CbR 89/2009, 3.

lettsége. Nincs optimális modell, léteznek viszont tendenciák és országoként sajátos megoldások.

A helyi közügyek a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátásához és a közhatalom önkormányzati típusú helyi gyakorlásához, valamint mindezek szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek helyi megteremtéséhez kapcsolódnak. A helyi önkormányzatok feladata azon alapszolgáltatások² biztosítása, amelyek az egyes állampolgárokat szolgálják. A regionális önkormányzatok azokat a törvényben előírt feladatokat látják el, amelyek megoldására a települési önkormányzat pénzügyi feltételei, nagysága, lakosság száma következtében nem kötelezhető, vagy azokat nem célszerű odatelepíteni.

A hatalom vertikális kiépítése, az erős önkormányzatok megteremtése következtében végbemenő hatalomátrendeződés során a kérdés az volt, hogy az önkormányzati struktúra miként képes a leghatékonyabban megvalósítani a különböző közszolgáltatási funkciókat.

A modern politikai, közhatalmi intézményrendszerekben a közszolgáltatások biztosításának, a közösségi feladatok ellátásának szervezésére kialakult önkormányzati rendszerek a politikai, jogi és gazdasági-pénzügyi autonómia szempontjából jelentős eltéréseket mutatnak.

A változások két fő tendencia elemei: az egyik a helyi önkormányzati szint racionalizálása, a másik a területi közigazgatási-kormányzási szint átalakulása. A racionalizálás célja a különböző önkormányzatok összevonása, olyan életképes önkormányzati egységek kialakítása, amelyek képesek a helyi szolgáltatásokat a korábbinál jobb minőségben megszervezni.³

1. A HELYI KORMÁNYZATOK RENDSZERE

A globalizáció kihívás a nemzetállam számára, ugyanakkor új lehetőségeket kínál a szubnacionális kormányzatoknak a fejlődés új modelljének kialakítására és az endogén források felhasználására. Az egymást kölcsönösen erősítő globális, illetve regionális és helyi folyamatok a globalizáció⁴ kategóriájával értelmezhetők a 21. századra. Az egyes önkormányzati modellekben a közszolgáltatások hatékony megszervezése nagymértékben függ attól, hogy mi jellemzi a helyi önkormányzatok alkotmányos helyzetét, a központi és helyi hatalom viszonyát. Mindezek alapján az országok alábbi csoportjai különböztethetők meg.

A francia modellt jelentő csoportban Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Portugália, Görögország és Belgium esetében az önkormányzatok erős alkotmányos státuszt élveznek, az önkormányzás közösségi gyökerei erősek. Mellettük a dekoncentrált közigazgatás fontos szerepet tölt be a szolgáltatások szervezésében, az önkormányzatok feletti szoros állami ellenőrzés mellett.

2 Pálné Kovács Ilona rávilágít arra, hogy Alan Norton a legtipikusabb önkormányzati közszolgáltatási feladatokat húsz ország kompetenciái alapján különbözteti meg. NORTON 1994.; PÁLNÉ KOVÁCS 2008, 50.

3 Nem minden országban voltak sikeresek az összevonások, pl. Finnországban nagyszámú kis önkormányzat maradt, mivel az összeolvadást az önállóság megsértésének tekintik. KOPÁNYI 1999, 44.

4 MEYROWITZ 2005, 23.

Az angolszász modellt alkotja az Egyesült Királyság és Írország. Az angolszász funkcionális modellben az önkormányzatok nem rendelkeznek alkotmányos státusszal, az állami gyámkodás viszonylag erős, a szintek közötti kapcsolatok kevésbé hierarchikusak. A központi hatalom helyi ügynökségei jelentős szerepet töltenek be, ezzel csökkentve a helyi önkormányzatok szerepét.

A vegyes, kontinentális modell ötvözi az angol és a 19. századi porosz tradíciókat. Ide sorolhatók a skandináv államok, Ausztria, Hollandia. Az önkormányzatok alkotmányos státusszal rendelkeznek, a szintek közötti kapcsolatok szabályozva vannak, a helyi önkormányzatok erős politikai, közösségi meghatározottságúak, és viszonylag jelentős pénzügyi mozgástérrel rendelkeznek.⁵

A Hesse által felállított ország csoportokból kiindulva John Loughlin tipológiája⁶ az állami tradíciók alapján szétválasztja a harmadik csoportot, megkülönböztetve a germán tradíciókra épülő rendszereket a skandinávoktól, az előbbihez sorolva Németországot, Ausztriát és Hollandiát, a skandinávokhoz Svédországot, Dániát és Finnországot. Az önkormányzati modellek csoportosításának egy új megközelítését adja Gérard Marcou,⁷ aki a közép- és kelet-európai országok kategorizálására is kísérletet tesz. A közép- és kelet-európai országokban a demokratikus intézményrendszer megteremtése folyamatában az egyik első lépés volt a helyi önkormányzati rendszer kialakítása. A rendszerváltást követően a helyi önkormányzatok számában radikális csökkenés következett be Bulgáriában, ahol 88 százalékkal csökkentették az önkormányzatok számát, és a Cseh Köztársaságban, ahol 44 százalékkal lett kevesebb az önkormányzatok száma.

2. A REGIONÁLIS KORMÁNYZATOK RENDSZERE

Az 1950-es években kezdődött el az a folyamat Európában, amely során előbb lényeges kompetenciákat delegáltak a helyi önkormányzatok szintjére, majd ez az 1970-es évektől a regionális szintre történő hatalomátadással társult. A régiók felértékelődésében közrejátszott a globalizáció folyamata, valamint a nemzeti és az európai gazdasági, politikai és társadalmi változások.

5 Pálné Kovács Ilona J. Hesse (ld. Hesse 1991) csoportosítását alapul véve állítja fel az ország csoportokat. PÁLNÉ KOVÁCS 2008, 30.

6 Loughlin a legfőbb különbségeket a politikai stílusban és a decentralizáció formáiban jelentkező eltérésekben látja. Míg a német modell esetében korporatív a politikai stílus, addig a skandinávoknál konszenzuális, a skandináv országok erős önkormányzati autonómiával rendelkező decentralizált unitárius országok. LOUGHLIN 2001, 5.

7 Marcou megközelítésében az első modellben a helyi önkormányzatok kompetenciája a területi és lakóhelyi szolgáltatásokkal kapcsolatos feladatokra épül (pl. a területhasználat tervezése, vízszolgáltatás, csatornázás, utak stb.). A második modellben a helyi önkormányzatoknak ezen túlmenően el kell látni olyan jóléti állami feladatokat, amelyekre a polgárok nem lakóhelyük alapján jogosultak (pl. oktatás, egészségügyi ellátás, szociális ellátás). A harmadik modell közel van a másodikhoz, de abban különbözik, hogy bizonyos feladatok a központi kormány által alapított ágazati ügynökségekhez kerülnek. Természetesen egyik állam sem felel meg teljesen valamelyik modellnek. A közép- és kelet-európai országok közül a legtöbb a második modellhez áll közel. Csak Szlovákia, Szlovénia és a Cseh Köztársaság (csak települési szinten) áll közel az első modellhez, kis mértékben Lengyelország és Lettország a harmadik modellhez. MARCOU 2003, 4.

Az európai integráció felgyorsulása az 1980-as években újabb lökést adott a regionális kormányok elismerésének a tagállamokban. Átértékelődik a régióalakítás feltételrendszerre és környezete. Az Egységes Európai Okmány (1986), majd az Európai Unióról szóló Szerződés (1992) megerősítette az EU intézményi reformját. A reformok következtében az EU-tagállamok többségében a régiók politikai és közjogi státusza megerősödik a decentralizáció következtében kialakuló többszintű kormányzás rendszerében.

A decentralizáció eltérő formában valósul meg az egyes országokban. A szubnacionális kormányzati struktúra átalakítása egy kísérlet a politikai rendszer modernizálására. A megoldás azonban nem uniformizált, hanem beágyazódik a nemzeti tradíciókba.

A régió a földrajzi térben tapasztalható sokszínűség (heterogenitás) viszonyai között társadalmi, gazdasági, kulturális téren megnyilvánuló homogenitást képvisel. A régió olyan többé-kevésbé lehatárolható, területileg összefüggő térség, amely szervezettsége, pénzügyi forrásai, politikai autonómiája és a regionális kormányzati szintek politikai befolyása országonként nagyon változó. A régiók politikai hatalomból való részesedésének mértékétől függően az igazgatási feladatok végrehajtására korlátozódó igazgatási vagy 'adminisztratív' regionalizmus, illetve az alsóbb szintű testület számára a döntéshozatal lehetőségét is biztosító politikai vagy más néven 'parlamentáris' regionalizmus számos formája alakult ki az Unió tagállamaiban.

A decentralizáció következtében kialakuló régiók megjelenési formáiban az egyes tagállamokban jelentős különbségek találhatók. Olaszországban az 1947. évi Alkotmány rendelkezett a regionalizációról a fasiszta rendszer bukását követően. Olaszország volt az első állam, amely alkotmányos szinten is említést tett a régiókról. Az 1947. évi Alkotmány rakta le a regionalizált olasz állam alapjait. A régiók általános jogalkotási hatáskörrel rendelkeznek, a régiók elnökét közvetlenül választják. Olaszország öt különleges jogállású régiója Szicília, Szardínia, Dél-Tirol, Valle d'Aosta, Friuli Venezia Giulia.

Spanyolországban a Franco-korszakot követően az 1978. évi Alkotmány rögzíti az autonóm közösségek (régiók) státuszát. Spanyolországban a régiók a föderális országok régióihoz hasonló jogalkotási felhatalmazással rendelkeznek, de az egyes régiók kompetenciája változó.

1976 és 1983 között a hispán történelemben példa nélkül álló decentralizációs és demokratizálódási folyamat zajlott le. 2002 végére kialakult az egységes jogállású tizenhét önkormányzati közösségből álló, félföderális berendezkedés, az autonómiák államának alkotmányos monarchia formájában stabilizálódott rendszere.⁸

A Skót Parlamentet az 1998. évi Skócia törvény hozta létre. A Parlament 129 tagból álló választott testület, amelynek tagjai közül az uralkodó egyet kinevez, hogy miniszterelnökként alakítsa meg a skót kormányt. A skót parlament a törvényben meghatározott hatáskörén belül jogalkotó hatalommal rendelkezik. Az ugyancsak közvetlenül választott Walesi Nemzetgyűlés csak másodlagos jogalkotási jogosítványokkal rendelkezik, korlátozott a joga a Westminsterben meghozott törvények módosítására. Az első választásokat 1999-ben tartották, a Munkáspárt mellett a Wales elszakadását követelő Walesi Nemzeti

8 Ld. bővebben: SZILÁGYI 1999, 173–195.

Párt (*Plaid Cymru*) a Nemzetgyűlés második legnagyobb pártja, amely támogatja a jelenleginél szélesebb jogalkotási hatáskörök megteremtését követelő népszavazási kezdeményezést.⁹ Észak-Írország az 1998. május 25-i választásokat¹⁰ követően saját nemzetgyűléssel rendelkezik.

Befejezetlen a decentralizáció folyamata Portugáliában, ahol az 1976. évi Alkotmány előírja regionális gyűlések által irányított régiók létrehozását, az 1998 őszi megtartott referendum alkalmával azonban a lakosság az önkormányzati régiók kialakítása ellen szavazott. Az öt kontinentális régióban egyelőre csak dekoncentrált szervek működnek, míg a két tengerentúli autonóm régió – az Azori-szigetek és Madeira – valódi önkormányzati régió.

A francia régiók úgy erősödtek meg az évtizedek során, hogy jogállásukat az alkotmány nem szabályozta – ellentétben Olaszországgal, Spanyolországgal, Portugáliával vagy Belgiummal –, hanem törvénnyel kerültek kialakításra. A francia példa a legszélsőségesebb kísérlet a hatalom unitárius államban történő decentralizálására. Az átfogó közigazgatási reform 1982-ben kezdődött el, 1986-ban tartották az első regionális önkormányzati választásokat. A francia régiók decentralizált, önkormányzati területi egységek, autonómiájuk azonban sokkal kisebb, mint a spanyol, olasz vagy belga régióké. A háromszintű szubnacionális struktúrában a régió nem gyakorol hatalmat a többi szint (*départements, communes*) felett. Jogalkotási hatáskörük kiegészítő jellegű, törvények által korlátozott, a pénzügyi forrásokhoz mérten irányítják a regionális ügyeket. Az alkotmány 2003-ban történt módosítása óta a francia régiók alkotmányos jogállással rendelkeznek. Főbb funkcióik a regionális gazdasági tervezés, területfejlesztés, kulturális szolgáltatások biztosítása, közegészségügyi feladatok ellátása, az oktatás és a szakmai képzés koordinálása.

A régiók a kulturális és nyelvi konfliktusok megoldására is teret jelenthetnek a nyelvi területek elhatárolása révén. A kulturális mozgalmak számos esetben eljutottak a területi autonómia követeléséig. A nyelvi és kulturális kérdések területi alapon történő szervezése bonyolultabb azokon a területeken, ahol a nyelvi zónák nem esnek egybe az egyéb céllal (gazdaság, igazgatás stb.) kialakított régiók határaival. Walesben az erős identitású terület csak a lakosság kisebb részét fedi le (a lakosság 28%-a), de hasonló a helyzet Bretagne területén és Baszkföldön is. A kormányzat regionális szintjének kialakítása nemcsak funkcionális, hanem politikai feltételek teljesülése mellett valósítható meg. Mindehhez a tagállamok központi kormányának támogatása szükséges.

Az Európai Unió tagállamaiban a régiók számos szempontból különbséget mutatnak a régiók jogállása, feladat- és hatásköre, pénzügyi önállósága és a közigazgatás más szint-

9 Az 1976 októberi választások után 1976. december 13-án James Callaghan munkáspárti kormánya a skót és a walesi devolúcióra vonatkozó törvényjavaslatot terjesztett elő az alsóházban, amelyet elfogadtak. A kormány a devolúció valódi támogatottságát referendummal akarta felmérni. Az 1979. március 1-jén megtartott népszavazás eredményeképpen a devolúció ügye Walesben megsemmisítő vereséget szenvedett, Skóciában az enyhe többség nem bizonyult elegendőnek (Wales 20,2% igen, 79,8% nem, Skócia 51,6% igen, 48,5% nem). Az 1979 májusában hatalomra kerülő konzervatív kormány visszavonta a skót és walesi törvényt. KAISER 2012, 34.

10 Az 1998. április 10-én aláírt Belfasti Megállapodás (Nagypénteki Megállapodás) lehetővé tette az Észak-ír Nemzetgyűlés felállítását. A népszavazáson a választók 71%-a támogatta a nemzetgyűlés létrehozását, amelyre az 1998. május 25-i választásokat követően került sor.

jeihez való viszony vonatkozásában. Különbség van a jelentős jogkörökkel és pénzügyi forrásokkal rendelkező decentralizált politikai és közigazgatási struktúrákkal rendelkező tagállamok és azon országok között, amelyek továbbra is unitárius (egységes) államoknak tekinthetők.¹¹ (1. sz. táblázat)

Nincsen az államok osztályozásának egységesen elfogadott rendszere, mégis kialakítható egy tipológia, amely segítségével a regionális szerveződés szintje és mértéke alapján rendszerezhetőek az országok. Ennek alapján az EU tagállamai négy csoportba sorolhatók.

Unitárius (centralizált) államok: olyan politikailag is erős helyi önkormányzatokkal rendelkeznek, amelyek egyedüliként képviselnek döntéshozatali szintet az állami/országos szint alatt. A helyi önkormányzatok széles körű feladatokat kapnak, amelyek megvalósításához a központi költségvetés biztosít forrásokat. A regionális hatóságok általában adminisztratív egységként léteznek, valódi politikai hatalom nélkül.

Decentralizált államok: amelyekben a lezajlott közigazgatási reformfolyamatok eredményeként létrejöttek a helyi szintek feletti választott testülettel vagy kinevezett szervekkel rendelkező regionális hatóságok. A hatalmon levő kormány a származtatott jogköröket bármikor visszavonhatja, megváltoztathatja.

Regionalizált államok: olyan választott regionális önkormányzatok vannak jelen, amelyek státusza alkotmányosan elismert, ezáltal tényleges jogalkotó hatalommal és magas fokú autonómiával rendelkeznek.

Föderális államok: amelyben a hatalommegosztás struktúrája alkotmányosan garantált a különböző döntéshozatali szintek között. A regionális szint hatalma nem számolható fel és nem változtatható meg egyoldalúan a föderális vagy a központi kormány által. A föderalizmus a felsőbb és az alsóbb szintek közötti feladat- és hatáskörmegosztáson alapul. A föderális rendszerekben a hatalom megosztását állandónak tekintik, ezért írott alkotmányban szabályozzák, amelyet a központi kormány egyoldalúan nem módosíthat.

11 BULLMANN 1997, 5.

1. sz. táblázat: Az államszerkezet típusai¹²

Unitárius állam	Decentralizált unitárius állam	Regionalizált állam	Föderális állam
Bulgária	Dánia	Olaszország	Ausztria
Ciprus	Egyesült Királyság	Spanyolország	Belgium
Cseh Köztársaság	Finnország	Portugália	Németország
Észtország	Franciaország		
Horvátország	Görögország		
Írország	Hollandia		
Lettország	Lengyelország		
Luxembourg	Litvánia		
Románia	Magyarország		
Szlovákia	Málta		
	Svédország		
	Szlovénia		

Forrás: Division of Powers between the European Union, the Member States and Regional and Local Authorities. EU Régiók Bizottsága, 2012.

Ausztria és Németország a második világháborút követő újraalakulás óta föderális berendezkedésű államok. A német egyesítést követően az öt keletnémet tartomány kialakításával 1990-ben a föderális struktúra meg lett erősítve. Az 1993. évi államreformot követően Belgium az alkotmány értelmében három közösségből (francia, flamand, német) és három régióból (vallón régió, flamand régió, brüsszeli régió) álló szövetségi állam. A 16 német tartomány, a 9 osztrák szövetségi tartomány és a 3 belga régió az alkotmányos szabályozás értelmében nem alárendelt a szövetségi parlamentnek és a szövetségi kormánynak.

3. BELGIUM FEJLŐDÉSE AZ UNITÁRIUS ÁLLAMTÓL A SZÖVETSÉGI ÁLLAMIG

Az európai föderalizmus a többszintű kormányzás és a szubszidiaritás elvén alapul, amely a belga modell alapvető működését is meghatározza. Az Európai Unió jogában a nemzeti kisebbségek számára biztosított autonómia nem jelenik meg, az önrendelkezés jogát a tagállamok belső joga alapján az alkotmányok és a státútumok biztosítják.

A nemzeti kisebbségek autonómiatörekvései a regionalizmus, önkormányzatiság és szubszidiaritás, illetve a nemzeti kisebbségek kollektív jogai felől megközelítve eltérő autonómia formákat eredményeznek. A kulturális autonómia kifejezés a nyelvi és kulturális

¹² Portugália aszimmetrikusan regionalizált állam, míg az Egyesült Királyság aszimmetrikusan decentralizált unitárius állam.

jogok gyakorlásának lehetővé tételére utal. A területi autonómia kifejezést olyan, általában szuverén államokon belül kialakított berendezkedésre értik, amely által egy bizonyos régió lakosai sajátos földrajzi helyzetüket tükröző tágabb hatalmi jogosítványokat kapnak, amely oltalmazza és előmozdítja kulturális és vallási hagyományait. (Ez utóbbi megközelítés összekapcsolja a területi autonómia fogalmát a regionális önkormányzatisággal.)¹³

A belga föderalizmus sajátossága a területi autonómia és kulturális autonómia együttes alkalmazása a flamandok és a vallonok közötti nyelvi konfliktus feloldására. Mindez eltér a szövetségi rendszerek általános gyakorlatától, amely szerint korábbi szuverén egységek egyesülnek egy föderális egységbe.

A belga államszerkezet fejlődése szempontjából lényegesek az 1962. évi és az 1963. évi nyelvi törvények, amelyek kijelölték a területiség alapjait. Ezek a törvények megállapították a nyelvi határokat, és ezekhez igazították a tartományok határait.

Belgium az unitárius államtól a regionalizált unitárius államon keresztül fejlődött a föderációig a vallon, flamand és német nyelvű közösségek és a régiók létrehozása nyomán. 1830-ban jogilag egységes államként létrejött Belgium. Az 1831. február 7-én elfogadott Alkotmány szerint Belgium még decentralizált unitárius állam. Az állam szerkezete a központi hatalom mellett provinciákra és településekre tagolódott.

A Közösségi Charta a Regionalizációról már 1988-ban a régiót „földrajzi szempontból világosan körülhatárolt egységet képező területként jellemzi (...) amelynek a lakossága bizonyos közös vonásokkal rendelkezik”.¹⁴ Közösen kívánja az ebből erdő specifikus identitás biztosítását és annak fejlesztését a kulturális, társadalmi és gazdasági haladás elősegítése céljából.

A belga társadalmon belül jelentkező vallási törésvonal (katolikus–szekularizált) mellett egyre inkább felszínre került a nyelvi-kulturális megosztottság (flamand–francia), amelyet a gazdasági fejlődésben jelentkező különbségek a második világháborút követően felerősítettek.

Az eltérő gazdasági fejlődés erőteljesen hatott Belgium föderalizálására. Vallónia a szén- és acélgyártás hanyatlása következtében súlyos gazdasági válságba került, míg a flamandok megnövekedett gazdasági súlyuknak megfelelő politikai hatalmat kívántak elérni. A 20. század folyamán a többségben élő flamandok küzdöttek a kisebbségben lévő vallonokkal szemben jogaikért. A gazdasági különbségek és a nyelvi-kulturális megosztottság további államreformokhoz vezetett.

Az 1970. évi alkotmánymódosítás következtében a területi elv alkotmányos alapot kapott. Az alkotmány többszöri felülvizsgálatára volt szükség az elmúlt fél évszázad során, hogy Belgium egy egységes, unitárius államból fokozatosan föderális állammá alakulhasson. A föderalizmus felé vezető úton az első lépés a belga alkotmány 1970. évi módosítása volt, amely elismerte a Belgium területén élő három közösséget. Létrejött a három kulturális közösség (francia, flamand, német) és a három régió (Flandria, Vallónia, Brüsszel).¹⁵

13 EURÓPA TANÁCS 2003/1334. sz. határozata 11. cikk.

14 EUROPEAN PARLIAMENT 1988a, 296.

15 BARSZ 2001, 180.

Az Európai Közösség tagállamainak hatalmi szerkezetében az 1970-es évektől a régiók jogi státuszának és politikai elismerésének folyamatos erősödése ment végbe. A kibontakozó regionalizmus Belgiumban sikeresen találkozott az európai régiók azon követelésével, amelynek értelmében a lakosság számára biztosítani kell a politikai közéletben való részvétel lehetőségét, ezzel is növelve a közösségükkel való azonosulást. „Annak érdekében, hogy a regionalizált rendszerrel még nem rendelkező országok mielőbb megtehessek az oda vezető lépéseket, a régiókkal rendelkezők pedig elismerhessék, és tiszteletben tarthassák a régiók hatásköreit...”¹⁶ el kell éri, hogy az érintettek választott politikai képviselőik útján valódi beleszólási joggal rendelkezzenek régiójuk társadalmi és gazdasági jövőjének megtervezésébe és szervezetének kialakításába.

A politikai regionalizmus összetevői közül a Közösségi Charta a regionalizációról c. dokumentum (1988) a regionális gyűlést és a gyűlésnek politikailag felelős regionális kormányt nevezi meg valamennyi régió intézményi struktúrájának jogi alapjául, amelyet a tagállamoknak regionális statútumokban és a nemzeti törvényhozásban kell elismerni.

Az 1993. évi Alkotmány¹⁷ 121. cikke szerint „A francia közösség és a flamand közösség egy-egy kormánnyal rendelkezik. A német ajkú közösség kormányának összetételét és működését törvény szabályozza.” A 122. cikk szerint „A közösség vagy a régió minden egyes kormányának tagjait tanácsaik választják.”

Belgium több lépcsőben lezajló föderalizációja során hat alkalommal került sor államreformra 1970 és 2014 között. A harmadik államreform 1988-89-ben zajlott le, és intézményi megoldást eredményezett Brüsszel főváros kétnyelvű régiója felállításával. A negyedik államreform során, az 1993-ban elfogadott utolsó jelentős alkotmánymódosítás következtében az egységes belga állam szövetségi állammá vált.

A belga szövetségi állam a területi elven alapul. Az 1993. évi Alkotmány 3. cikke szerint „Belgium három régióból áll: a vallon régióból, a flamand régióból és a brüsszeli régióból.”

A belga föderalizmus kialakulásával a három nyelvi közösség hatáskörei is folyamatosan bővültek. A vallon és flamand közösségek mellett megerősödő Belgiumban élő német nyelvű közösség is kivívta magának a lehetőséget a kulturális autonómia intézményeinek kialakítására.

A kisebbségeknek az adott államon belüli belső önrendelkezési joga akkor valósulhat meg, ha szabadon rendelkeznek fennmaradásuk legfontosabb kérdéseiről, és saját választott testületeiken keresztül kormányozzák önmaguk életét. A kulturális intézményi keretek fejlődése vonatkozásában az unitárius Belgium életében a föderalizmus felé vezető úton az első lépés a belga alkotmány 1970. évi módosítása volt. A további alkotmányreformok az etnikai adminisztratív egységek kialakítását, majd ezek hatásköreinek növelését eredményezték. Az alkotmány módosításai révén a flamandok és a vallonok, valamint a német közösség önálló intézményeket kapott. A reformok keretében 1984-ben választották meg első alkalommal a német nyelvű parlament első kormányát.

16 EUROPEAN PARLIAMENT 1988b, 294.

17 Az 1831. évi Alkotmány szövegét az 1993. május 5-i és 1994. február 17-i alkotmányrevíziók során átdolgozták és az Alkotmányt egységes szerkezetben tették közzé. TRÓCSÁNYI – BADÓ 2005, 111–151.

Az államreformok következtében kialakult intézményi struktúrában a nyelvi-kulturális intézmények az etnikai identitás építésének alapkövei lettek. Az Alkotmány 2. cikke kimondja, hogy „Belgium három közösséget foglal magába: a francia közösséget, flamand közösséget és a német ajkú közösséget.”

Az alkotmányos szabályozás értelmében a régiók és a közösségek azokkal a hatáskörökkel rendelkeznek, amelyeket az alkotmány vagy az alkotmány alapján hozott törvények számukra elismernek. Az Alkotmány 143. cikke rögzíti, hogy a „Hatásköreik gyakorlásában a szövetségi állam, a közösségek, a régiók és a közös közösségi bizottság a szövetségi hűség tiszteletben tartásával járnak el az érdeköszeütközések elkerülése végett.” Belgium az 1993-as államreformmal olyan föderális állammá vált, amelyben a központi állam jogkörei egyre kevesebb területre terjednek ki. Az alkotmány 35. cikke kimondja, hogy „a szövetségi hatalom csak azokban az ügyekben rendelkezik hatáskörrel, amelyekben az Alkotmány és maga az Alkotmány értelmében hozott törvények kifejezetten a hatáskörébe utalnak.” A belga szövetségi államszerkezet jellemzője a centrifugális föderalizmus, az államalkotó egységek nagyfokú autonómiája, míg a maradvány-hatáskörök a szövetség hatalmába tartoznak.¹⁸

A szövetségi állam alkotmányos működéséhez az államalkotó egységek közötti különbségek mellett a nemzeti eszme összetartó ereje fontos kohéziós tényező. Az 1993-ban kialakított szövetségi állami keret lehetőséget adott a közös politikai egység megalkotására.

Összegzésképpen megállapítható, hogy Belgium esetében a többségben élő flamandok küzdöttek a kisebbségben lévő vallonokkal szemben jogaikért, amely eltér a történelem során megszokott kisebbségi törekvésektől. A két nemzeti kisebbség közötti feszültségeket intézményi reformokkal sikerült csökkenteni.

Az alkotmányreformok jelentősége az erősen központosított állam föderációs szerkezetűvé alakításában rejlik. Mindez annak a ténynek az elismerése, hogy Belgiumban három nemzeti kisebbség létezik, eltérő célokkal és törekvésekkel. Az alkotmány módosításai révén a flamandok és a vallonok (és a német kisebbség) önálló intézményeket kaptak.

A regionális autonómia és a regionális intézmények vonatkozásában Belgium föderális államnak tekinthető. Mégis néhány szerző regionalizált államnak tekinti a központ és a régiók közötti együttműködés és a törvényhozói kompetenciákban jelentkező kormányközi hierarchia hiánya miatt.¹⁹

Ugyanakkor a decentralizáció eredményeképpen bekövetkezett szétválási folyamat még nem tekinthető véglegesnek. Ennek okát egyes szerzők abban látják, hogy „flamand részről egyes politikai erők a föderáció helyett inkább a konföderációt részesítenék előnyben”.²⁰

4. A HELYI ÉS REGIONÁLIS KORMÁNYZATOK A TÖBBSZINTŰ KORMÁNYZÁS RENDSZERÉBEN

Az Európai Uniónak a feladatai elvégzésére és a közösségi célkitűzések elérésére való képessége mindenekelőtt a kormányzási módszerétől függ. Az integráció mélyülése ha-

18 ALLEN – ERGEC 1994, 60.

19 STOKER – HOGWOOD – BULLMANN 1995, 51.

20 TRÓCSÁNYI 2009, 11.

tással van az alsóbb szintű kormányzatok működési eredményességére, és az EU-n belül a különféle kormányzati szintek közötti együttműködés minőségére.²¹ Az Európai Unió közpolitikai rendszerének jelentős szerepe volt abban, hogy a közpolitikai megközelítés az 1970-es évektől kezdődően a tagállamok döntéshozatali rendszerében és intézményrendszerében is megjelenik.

Európa partnerségben történő építése befolyásolja a tagállami belpolitikát, a közösségi közpolitikai döntések beépülnek a tagállami szabályozásba. A 2001. évi európai kormányzásról szóló Fehér Könyvében az Európai Bizottság elindította a kormányzás reformjának folyamatát, és meghatározta a 'jó kormányzás' öt alapelvét: nyitottság, részvétel, felelősség, hatékonyság és összhang. Az európai 'jó kormányzás' mindazon szabályokra, eljárásokra vonatkozik, amelyek befolyásolják az európai szintű hatalomgyakorlást.²²

A Régiók Bizottsága értelmezésében a 'jó kormányzás' a többszintű kormányzás feltételeinek a megteremtését jelentette. A többszintű kormányzást az Unió, a tagállamok, valamint a regionális és helyi önkormányzatok partnerségen alapuló összehangolt cselekvéseként fogja fel, amelynek célja az Európai Unió politikáinak kidolgozása és végrehajtása. Ez a különböző érintett hatalmi szintek megosztott felelősségét vonja maga után, valamint a demokratikus legitimitás valamennyi forrására és a különböző bevont szereplők reprezentativitására támaszkodik. A többszintű kormányzási rendszer egyensúlyt teremt az Európai Unióban az egység és sokféleség, valamint a központi koordináció és a helyi autonómiák között. A különböző érintett hatalmi szintek megosztott felelősségének elismerésével lehet elérni, hogy az egyes kormányzási szintek együttesen vegyenek részt a közösségi politikák és jogszabályok megfogalmazásában.²³

A többszintű kormányzás nem korlátozódik arra, hogy az európai vagy nemzeti célokat helyi vagy regionális cselekvésekre fordítsa le, hanem értelmezésébe a regionális és helyi közösségek célkitűzéseinek az Európai Unió stratégiáiba való integrálása is beletartozik. Az Európaizáció folyamatában az integráció folyamata kettős irányúvá vált. Az európai kormányzás reformjával egyrészt a tagállamok kormányzati rendszere és társadalmi szférája fogadja be az uniós közpolitikákat, másrészt a tagállamok szubnacionális rendszere kapcsolódik az EU politikai rendszeréhez.²⁴

A többszintű kormányzás megvalósításának alapja a szubszidiaritás elvének tiszteletben tartása, amely megakadályozza, hogy a döntéseket egyetlen kormányzati szintre összpontosítsák, és biztosítja, hogy a szakpolitikák kidolgozása és alkalmazása a legmegfelelőbb szinten történjen. A szubszidiaritás elvének alkalmazása átértékeli az államok szerepét. Az új struktúrában a szuverenitás alkotmányos alapjai változatlanok maradnak, és az államok továbbra is alapvető egységeket képeznek, ugyanakkor kihívást jelent az államok funkcionális és működési autonómiájára a regionális és helyi kormányok megerősödése.

21 VÍGVÁRI 2012, 14.

22 EUROPEAN COMMISSION COM(2001) 428.

23 CdR 89/2009, 7.

24 RADAELLI 2009, 34.

5. ZÁRÓ GONDOLATOK

Az európai integráció az elmúlt évtizedek folyamán jelentős változásokat idézett elő az európai kormányzás rendszerében. Az európai politikák, és különösen a regionális politika fejlődése elindította a kormányzás átalakításának folyamatát.

A decentralizáció folyamata következtében a tagállamok jelentős részében a többszintű kormányzásnak kialakult a struktúrája. A megosztott kormányzáshoz azonban még nem adott valamennyi feltétel minden tagállamban. A közép- és kelet-európai térség centralizált államberendezkedésű országaiban csupán korlátozottak a többszintű kormányzás megvalósításához a jogi, közigazgatási és politikai keretek.²⁵

Az európai integrációban kialakuló többszintű kormányzás rendszerében nem alakult ki olyan jogi keret, amelyben az uniós szintű, a tagállami, valamint a regionális és helyi hatáskörök egyértelműen és általános jelleggel elhatárolva jelennének meg. A közpolitikai döntéshozatal többszintű rendszerében rendszerint az informális érdekegyeztetések befolyásolják a jogalkotás folyamatát, közvetett vagy közvetlen módon nyomást gyakorolnak a központi kormányzatra, valamint a helyi és regionális kormányzat működésének egészére.

A 21. századra két új, nemzetközileg is ható jelenség jelent kihívást a korábbi, hagyományos nemzetállami eszmének: a szupranacionális és a szubnacionális integráció. Az Európai Unió egy decentralizált és többszintű rendszer, amelynek közpolitikai döntéshozatala és a közpolitika-alkotás gyakorlata befolyással van a tagállamok nemzeti intézményrendszerére. A nemzetállami szuverenitásra épülő kormányzati rendszer átalakul, a többszintű kormányzás²⁶ rendszerében a 'harmadik szint', a regionális kormányzatok szerepének a megerősödése megy végbe.

A közösségi politikák és jogszabályok megfogalmazásában és végrehajtásában az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb szerephez jutottak a regionális kormányok. A regionális integrációs fejlődésben kimutatható differenciálódást jelzi, hogy Spanyolországban és Belgiumban a regionális és kulturális mozgalmak követelései kikényszerítették a két ország unitárius berendezkedésének megváltoztatását, de szövetségi berendezkedés kialakítására Spanyolországban nem került sor.

Kimutatható összefüggés van ugyanakkor a decentralizáció és a föderalizáció folyamata, valamint a regionális integráció folyamata között.²⁷ A belga modell hasznos tanulságokkal szolgálhat a multinacionális közép- és kelet-európai államok számára. Belgiumban a föderatív államberendezkedés biztosítja a különböző nemzeti kisebbségek békés egymás mellett élését, a duális autonómia által kínált intézményes keretek között. A területi és

25 FEJES 2013, 42.

26 A többszintű kormányzás gyökerei a neofunkcionalizmus kialakulásáig vezethetők vissza, amely értelmében az EU-ban egy új politikaalkotási folyamat van kialakulóban, amelyben a központi kormányok szerepe megmarad, de már nem rendelkeznek a döntéshozás monopóliumával. A döntéshozás felelősségében a központi kormányok a Bizottsággal és a regionális, valamint a helyi szereplőkkel osztoznak. HOOGHE – KEATING 1994, 375–376.

27 PIATTONI 2009, 173.

kulturális autonómia olyan megoldás, mely a kisebbségek számára lehetővé teszi jogaik gyakorlását és kulturális identitásuk megőrzését, miközben ezzel egyidejűleg garanciákat biztosít az állam egységére és területi integritására is.

IRODALOM

ALÉN – ERGEC 1994 = Andre Alén – Rusen Ergec: A belga államszövetség és az 1993. évi negyedik államreform, Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda, Budapest, 1994.

BARSI 2001 = Barsi Boglárka: A belga állam fejlődése. Az unitárius államtól a szövetségi államig, Tér és Társadalom 15. évf., 2001/1, 171–192.

BULLMANN 1997 = Udo Bullmann: The Politics of the Third Level, in: Charlie Jeffery (ed.): The regional dimension of the European Union. Towards a Third Level in Europe? Frank Cass, London–Portland, 1997.

FEJES 2013 = Határok nélkül? A határon átnyúló együttműködések jogi és közigazgatási környezete Európában és Magyarországon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013.

HESSE 1991 = Joachim Jens Hesse: Local Government and Urban Affairs in International Perspective, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1991.

HOOGE – KEATING 1994 = Liesbet Hooghe – Michel Keating: The politics of European Union regional policy, Journal of European Public Policy Vol. 1, 1994/3, 367–393.

KAISER 2012 = Kaiser Tamás: Gördülő devolúció az Egyesült Királyságban. Megválaszolatlan kérdések, új kihívások, Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.

KOPÁNYI 1999 = Kopányi Mihály: Az európai önkormányzati rendszerek, in: Kusztosné Nyitrai Edit (szerk.): A helyi önkormányzatok és pénzügeik, Consulting, Budapest, 1999, 25–42.

LOUGHLIN 2001 = John Loughlin: Subnational democracy in the European Union. Challenges and opportunities, Oxford University Press, Oxford, 2001.

MARCOU 2003 = Gérard Marcou: Local Government reforms and perspectives in Central and Eastern Europe, Paper of the conference “The enlargement of the European Union and its impact on cross-border and interregional cooperation” Krakow Conference, Central European Initiative. Council of Europe, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland, 2–4 October 2003.

MEYROWITZ 2005 = Joshua Meyrowitz: The Rise of Glocality: New Senses of Place and Identity in the Global Village, in: Nyíri Kristóf (ed.): A Sense of Place: The Global and the Local in Mobile Communication, Passagen Verlag, Bécs, 2005, 21–30.

NORTON 1994 = Alan Norton: International Handbook of Local and Regional Government. Edward Elgar, Aldershot, 1994.

PIATTONI 2009 = Simona Piattoni: Multi-level Governance: a Historical and Conceptual Analyses, *Journal of European Integration* Vol. 31, 2009/2, 163–180.

PÁLNÉ KOVÁCS 2008 = Pálné Kovács Ilona: Helyi kormányzás Magyarországon, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008.

RADAELLI 2009 = Claudio M. Radaelli: The Europaization of Public Policy, in: Kevin Featherstone – Claudio M. Radaelli (eds.): *The Politics of Europeanization*, Oxford University Press, Oxford, 2009, 27–56.

STOKER – HOGWOOD – BULLMANN 1995 = Gerry Stoker – Brian W. Hogwood – Udo Bullmann: Regionalism. Report to the Local Government Management Board, University of Strathclyde, Glasgow, 1995.

SZILÁGYI 1999 = Szilágyi István: A spanyol regionális politika változásai és az Európai Unió kapcsolatok, *Európai Tükör Műhelytanulmányok* 1999/58, 173–195.

TRÓCSÁNYI – BADÓ 2005 = Trócsányi László – Badó Attila (szerk.): Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban, KJK – KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest, 2005.

TRÓCSÁNYI 2009 = Trócsányi László: Kisebbségi jogok a globalizáció és a regionalizáció időszakában, *Európai Tükör* 2009/4, 6–18.

VÍGVÁRI 2012 = Vígvári András: A többszintű kormányzás kérdései szubnacionális nézőpontból: néhány elméleti és közpolitikai szempont, *EU Working Papers* Vol. 15, 2012/3, 9–18.

JOGFORRÁSOK

CdR 89/2009 = A Régiók Bizottsága többszintű kormányzásról szóló Fehér Könyve, CONST-IV-020 CdR 89/2009 fin, Brüsszel, 2009. 06. 17–18.

CdR 273/2011 = Follow up to the Committee of the Regions' White Paper, CdR 273/2011 fin, Brussels, 15 and 16 February 2012.

CoR 2012 = Committee of the Regions: Division of Powers between the European Union, the Member States and Regional and Local Authorities, European Institute of Public Administration (EIPA), European Center for the Regions (ECR), European Union, December 2012.

EURÓPA TANÁCS 2003/1334. sz. határozata = Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 2003/1334. sz. határozata, Az autonóm régiók pozitív tapasztalata, mint konfliktusmegoldást sugalmazó ihletforrás Európában, 2003. június 24.

EUROPEAN COMMISSION COM(2001) 428 = European Commission: European governance – A White Paper, COM(2001) 428 final, 12 October 2001, OJ C 287.

EUROPEAN PARLIAMENT 1988a = European Parliament: Community Charter for Regionalisation, Brussels, 18 November 1988. OJ C 326.

EUROPEAN PARLIAMENT 1988b = European Parliament: Resolution on the Community regional policy and the role of the regions, Brussels, 18 November 1988. OJ C 326.